

SIVA EKONOMIJA U SRBIJI U 2017

Ključni nalazi i preporuke

Krajem 2017. godine Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (NALED) je uz podršku Nemačke razvojne saradnje, sačinila studiju o sivoj ekonomiji u Srbiji. Urađena je procena obima sive ekonomije, izdvojene su ključne karakteristike privrednih subjekata koji u njoj učestvuju, kao i faktori koji doprinose tome da li će neko preduzeće poslovati legalno ili u „sivoj zoni“. U nastavku su predstavljeni ključni nalazi i preporuke istraživanja koje su za potrebe NALED-a sproveli prof. dr Gorana Krstić, sa Ekonomskog fakulteta i prof. dr Branko Radulović, sa Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Navedene procene obuhvataju samo deo sive ekonomije koji se odnosi na formalni sektor (registrovana preduzeća).

NALAZI

O bim sive ekonomije je danas na nižem nivou nego pre pet godina. Kod registrovanih privrednih subjekata, u pogledu prometa proizvoda i isplate zarada, siva ekonomija je **smanjena sa 21,2% u 2012. na 15,4% BDP u 2017. godini**. Prema novom anketnom metodu procene, koji se zasniva na podacima o neprijavljenim zaradama zaposlenih i neprijavljenom profitu preduzeća, dobija se približno isti obim sive ekonomije od 14,9% BDP. Poboljšanje poslovnog ambijenta i makroekonomska stabilnost, rast registrovanog BDP-a, oporavak tržišta rada, kao i unapređen rad inspekcija, oštrija kaznena politika i efikasnija naplata poreskih prihoda doprinele su smanjenju sive ekonomije u ovom petogodišnjem periodu.

Siva ekonomija je i dalje opterećenje za privredu. U poređenju sa drugim zemljama gde je primenjen inovirani anketni metod, siva ekonomija u Srbiji (14,9% BDP) je niža nego u Crnoj Gori (24,5%) i Letoniji (20,3%), a približna nivou u Estoniji (15,4%) i Litvaniji (16,5%). Međutim, učešće neregistrovanih preduzeća, koja nisu obuhvaćena ovom procenom, je u Srbiji znatno veće u odnosu na baltičke zemlje.

Isplata zarade „na ruke“ čini najveći deo nelegalne konkurencije. U pogledu strukture sive ekonomije, neformalna zaposlenost, odnosno delimična ili potpuna isplata zarada u gotovini, čine znatno veći deo sive ekonomije nego neprijavljeni poslovni višak (profit). *Od 100 dinara sive ekonomije, približno 62 dinara čine neprijavljene plate zaposlenih, a 38 dinara neprijavljeni profit.*

SIVA EKONOMIJA U SRBIJI U 2017

Svako treće preduzeće je uključeno u aktivnosti sive ekonomije. U 2017. godini se 16,9% registrovanih privrednih subjekata bavilo nekim vidom sive ekonomije, u odnosu na 2012. godinu, kada je takvih preduzeća bilo 28,4%. Posmatrano prema oblicima neformalnog poslovanja, približno jedna desetina privrednih subjekata (10,8%) ima neformalno zaposlene, dok 6,9% obavlja plaćanja u gotovini, iako su obveznici PDV. S druge strane, po oceni privrede, učešće neregistrovanih preduzeća u njihovoj delatnosti iznosi 17,2% pa se može zaključiti da skoro svako treće preduzeće posluje u sivoj zoni.

Smanjenju sive ekonomije doprineo je veći prelazak preduzeća iz sive u formalnu zonu. Panel podaci koji su obuhvatili ista preduzeća u 2012. i 2017. godini ukazuju da je približno osam od deset preduzeća koja su bila u formalnom sektoru u 2012. godini ostalo u istom statusu pet godina kasnije, dok su dva preduzeća prešla u sivu zonu. S druge strane, čak osam od deset preduzeća koja su bila u neformalnom sektoru u 2012. godini, prešlo je u formalni. U apsolutnom iznosu, više preduzeća je prešlo u formalne tokove nego što je odustalo od legalnog poslovanja, pa je neto rezultat pozitivan.

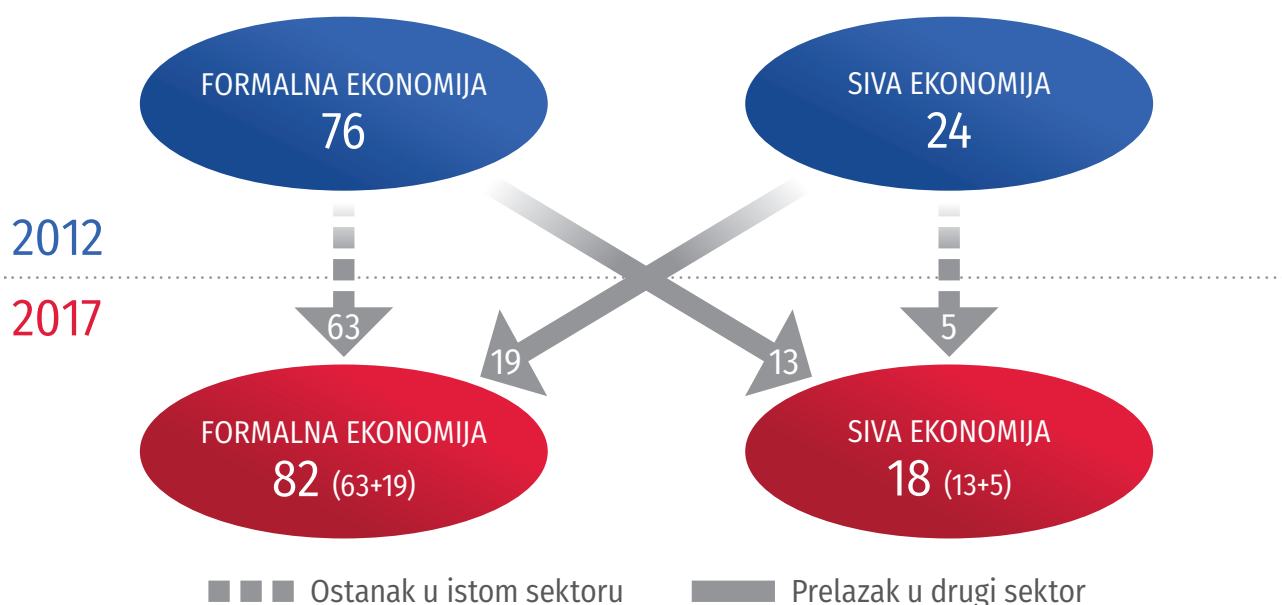
Preduzetnici su skloniji sivoj ekonomiji u odnosu na privredna društva. Među privrednim društvima, kao podložnija sivoj ekonomiji jasno se izdvajaju preduzeća koja nemaju zaposlene i ona koja posluju sa povezanim licima. *Verovatnoća da će se naći u sivoj ekonomiji za preduzeća bez zaposlenih je čak četiri puta veća u odnosu na privredu koja ima zaposlene.*

Učešće preduzeća koja imaju neformalno zaposlene je gotovo dvostruko manje nego pre pet godina.

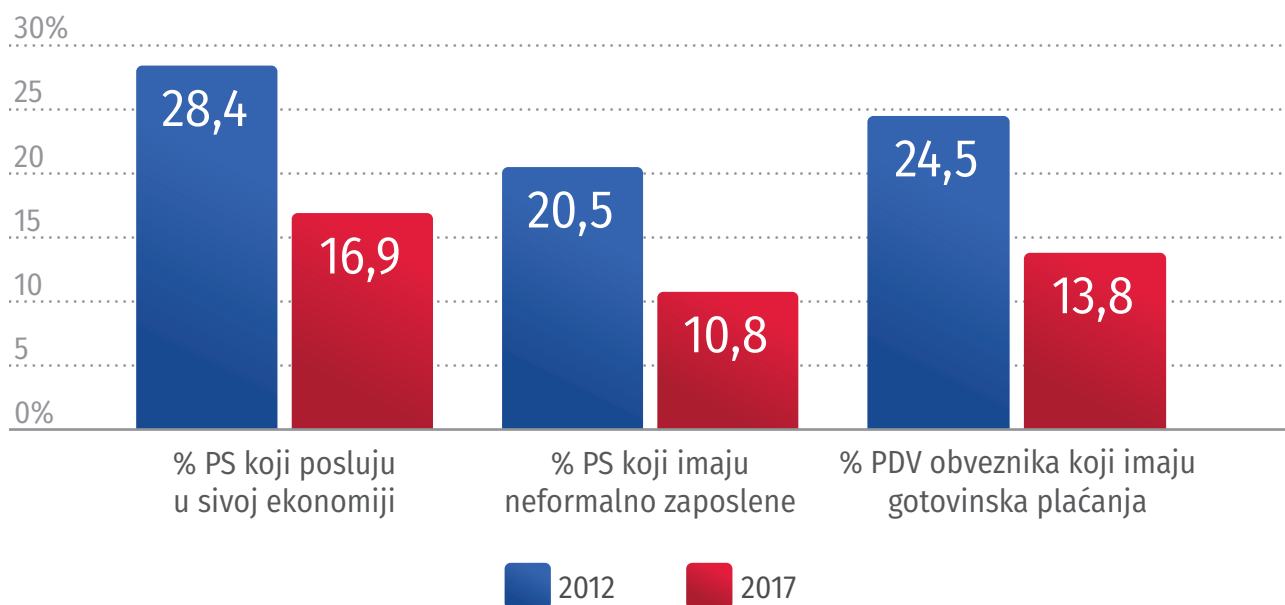
Više od trećine privrednika (38%) nisu ni jednom posetile nadležne inspekcije. Tokom 2016. godine najučestalije su bile posete inspekcije rada, koja je obišla gotovo 50% privrede. Kada je reč o drugim inspekcijama, 31% privrednika navodi da ih je posetila tržišna, a 26% poreska inspekcija. Oko 5% privrednih subjekata koje je posetila inspekcija rada je i kažnjeno, dok je kod tržišne inspekcije 8% posećenih firmi kažnjeno. Da im je kazna koju je izrekla inspekcija rada preoštira smatra 19% kažnjenih privrednika, naspram 27% u slučaju tržišne inspekcije i 37% u slučaju poreske uprave.

Poslovanje u sivoj ekonomiji mahom je vezano za „strategiju preživljavanja“. Analiza je

DIJAGRAM 1: Tranzicija privrednih subjekata između formalne i sive ekonomije, 2012-2017, pojednostavljen prikaz

GRAFIKON 1: Procenat privrednih subjekata uključenih u aktivnosti sive ekonomije prema oblicima sive ekonomije, 2012. i 2017.

pokazala da je verovatnoća da će se preduzeća sa gubitkom naći u sivoj ekonomiji dvostruko veća u odnosu na preduzeća koja uspešno posluju. Privredni subjekti sa većim prihodom, kao i oni sa stabilnim prihodom od prodaje, su manje uključeni u sivu ekonomiju (neprijavlivanje zaposlenih, neprijavlivanje zarada ili neprijavlivanje profita), u odnosu na one kojima je prihod opao u odnosu na 2016. godinu.

Unapređenje prevencije i efikasnije sankcije uticale su na smanjenje sive ekonomije. Očekivanja privrednih subjekata u pogledu verovatnoće otkrivanja nelegalnog poslovanja i percepcija težine sankcije su sada na značajno višem nivou u odnosu na period od pre pet godina. Prema rezultatima analize, kompozitna očekivana verovatnoća da će privredni subjekt snositi sankciju zbog poslovanja u sivoj ekonomiji (verovatnoće detekcije, kao i verovatnoće da će kazna biti i izrečena i izvršena) u 2017. godini iznosi 24,1%, što je za dve trećine više u odnosu na 2012. godinu, kada je iznosila 14,5%. Takođe, sada znatno manji broj privrednih subjekata smatra da preduzeća ipak nastavljaju sa neformalnim poslovanjem nakon što im je za to izrečena kazna (53% u 2017, u odnosu na približno 2/3 ispitanih u 2012. godini).

Ko traži strožije sankcije?

Promenljiva koja opisuje stav ispitanika u vezi visine kazne je visoko statistički značajna i ukazuje da su oni koji smatraju da postojeće kazne treba povećati intenzivnije uključeni u aktivnosti sive ekonomije, i to za 5,9 procentnih poena više od ostalih. To bi značilo da su ovi privredni subjekti više uključeni u neprijavlivanje zarada i profita upravo zbog toga što su postojeće kazne male, pa ih treba povećati.

Savest ima bitnu ulogu u uključivanju u sivu ekonomiju. Stav privrednih subjekata da je poslovanje u sivoj ekonomiji opravdano značajno utiče na to da li će se, i u kom obimu, privredni subjekt uključiti u sivu ekonomiju. Čak 80% privrednih subjekata u 2017. godini smatra da je takvo poslovanje neopravdano ili uglavnom neopravdano, dok je taj procenat u 2012. bio 72%. Samo 3% privrednih subjekata u 2017. godini smatra da je poslovanje u sivoj zoni uglavnom opravdano, dok je u 2012. godini 8% njih smatralo da je ono uglavnom ili u potpunosti opravdano.

PREPORUKE

Budući da poboljšanje ekonomske pozicije preduzeća može dovesti do smanjenja sive ekonomije, dalje **unapređenje makro-ekonomskog i regulatornog ambijenta** ima veliki značaj za prelazak privrednih subjekata iz sive u formalnu zonu poslovanja.

Kako neprijavlivanje zaposlenih predstavlja dominantan oblik sive ekonomije kod nas, fokus mera javne politike treba i dalje da bude na **smanjenju neformalnog zapošljavanja**.

Ograničeni resursi za nadzor nad poslovanjem privrednih subjekata ukazuju na potrebu za analizom rizika i adekvatnim **targetiranjem visoko rizičnih privrednih subjekata** (preduzeća koja nemaju zaposlene i/ili posluju sa povezanim licima).

Politike za smanjenje sive ekonomije treba da budu usmerene na **povećanje verovatnoće detekcije i kažnjavanja** privrednih subjekata koji se bave sivom ekonomijom, kao i izvršenja izrečenih kazni, kroz efikasniju kontrolu inspekcijских i poreskih organa. Dalja reforma inspekcijског sistema i uvođenje portala za razmenu informacija svakako će doprineti smanjenju sive ekonomije.

Jedan od prioriteta države u smanjivanju sive ekonomije treba da bude jačanje **poreske kulture**. To se, pored ostalog, može postići medijskim kampanjama umerenim ka povećanju svesti građana i privrede o negativnim efektima sive ekonomije, boljim informisanjem građana

o vrednosti javnih usluga, kao i poboljšanjem kvaliteta tih usluga.

Stav o opravdanosti poslovanja u sivoj zoni može biti odraz percepcije o neadekvatnoj poreskoj politici i prevelikom poreskom opterećenju. Smanjenje nezadovoljstva obveznika je moguće postići **predvidljivijom poreskom politikom**, uključivanjem i boljim informisanjem u pogledu izmena poreskih propisa.

Strože kazne su bolje od blagih, a najbolje su one koje se izvršavaju

Dok sa rastom verovatnoće kažnjavanja nivo sive ekonomije opada za 11 procentnih poena, sa rastom verovatnoće da će privredni subjekat koji je otkriven biti kažnjen i da će tu kaznu i platiti, nivo sive ekonomije se smanjuje za 14 procentnih poena.

Budući da siva ekonomija nije ograničena na jednu ili dve privredne grane, važno je da se prilikom formulisanja strategija, kao i specifičnih mera za formalizaciju sive ekonomije, fokus usmeri na **sektorski neutralne mere**. Ovde ponovo podsećamo da istraživanje nije obuhvatilo neregistrovane subjekte, tako da se ovaj nalaz ne odnosi na one sektore u kojima je prisustvo neregistrovanih subjekata značajno.

© 2018 NALED

Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj
www.naled.rs

Izrada ove publikacije podržana je kroz projekat Reforma javnih finansija, Nemačke razvojne saradnje, koji sprovodi Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. Korišćenje, kopiranje i distribucija sadržaja ovog dokumenta dozvoljena je isključivo u neprofitne svrhe i uz odgovarajuće naznačenje imena, odnosno priznavanje autorskih prava NALED-a. Učinjeni su svi naponi kako bi se osigurala pouzdanost, tačnost i ažurnost informacija iznetih u ovom dokumentu. NALED i GIZ ne prihvataju bilo kakav oblik odgovornosti za eventualne greške sadržane u dokumentu ili nastalu štetu, finansijsku ili bilo koju drugu, proisteklu iz ili u vezi sa korišćenjem ovog dokumenta.

